

*Семко Вадим Леонідович,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних наук КНУБА*

МІСЬКІ НЕТРИ ТА СОЦІАЛЬНО-ЗАМКНЕНІ МІСЬКІ СПІВТОВАРИСТВА: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ВИЗНАЧЕННЯ

При аналізі соціально-замкнутих міських співтовариств які, в урбаністичних дослідженнях та соціології міста зазвичай визначаються поняттям «нетрі», дослідники, як правило, не виходять за межі етносоціальної проблематики, і це обмежує уявлення про цей феномен лише гетто та етнічними кварталами переважно великих міст. Такий підхід є прийнятним в етносоціології, при здійсненні етнополітичних програм та правових ініціатив, сфері боротьби зі злочинністю та профілактики девіантних форм поведінки. Але з точки зору соціологічної теорії, а тим більш урбаністики такий підхід штучно звужує погляди на соціально-замкнені міські співтовариства; адже етнічні квартали та гетто є лише однією з форм цього явища.

З точки зору права нетрі прийнято сприймати, як джерело злочинності, антисанітарії, різноманітних проявів девіантної поведінки, та конфліктів мешканців нетрів з місцевою владою, організаціями-забудовниками з приводу самовільно захоплених земельних ділянок та незаконного підключення до міських комунікацій. Перелічені проблеми, як правило, мають під собою об'єктивні підстави. Проте, з точки зору сучасного, розвинутого, цивілізованого суспільства, що має будуватись на поєднанні як правових, так і гуманістичних принципів об'єктивним фактом є більш або менш значні прошарки людей, які в наслідок певних об'єктивних обставин та процесів політичного або соціально-економічного характеру опинились у скрутних обставинах і вимушені мешкати у невизначеному правовому полі. Крім того, як що нетрі у класичному своєму розумінні сьогодні притаманні лише країнам третього світу, то соціально-замкнуті співтовариства можуть існувати і у розвинутих країнах. Останні утворились не лише в наслідок етнічних міграцій; причинами їх виникнення можуть бути несприятливі соціально-економічні процеси, і навіть, фактори територіального розташування. Для

пострадянських країн, до яких відноситься й Україна актуальними є: проблеми т.з. «спальних» районів, для яких подекуди характерна територіальна і транспортна ізоляваність від решти міста; проблема робітничих районів, які, за радянських часів будувались навколо великих промислових підприємств, і після ліквідації яких, вони стрімко деградують у соціальному та економічному плані; проблема поглинання містом оточуючих населених пунктів за відсутності цілеспрямованої програми їх інтеграції у міській простір тощо. Подекуди райони старих, історично сформованих забудов фактично перетворюються на нетрі в наслідок будівництва поряд з ними нових житлових комплексів або котеджних містечок, які перекривають місцевим мешканцям доступ до водойм або лісу, руйнують усталену транспортну інфраструктуру та екологічне середовище. Тим самим комплексно порушується звичний спосіб життя місцевого населення.

А. Мусієзов звертаючи увагу на складність питання про критерії приналежності до міського співтовариства, зазначає, що з точки зору пересічної людини «це може означати і належність до тих, з ким вона знайома з дитинства і/або підтримує взаємодію у даний момент, і прилученність до можливостей задовольняти ти чи інші потреби, і орієнтацію на референту групу «справжніх городян» з їх цінностями, поглядами, способом життя, і просто звичку жити в даних умовах тощо» [1; С. 122.] В соціологічній теорії широку сукупність подібних відчуттів, рефлексій та потреб визначають як ідентичність. Проте міркування про міську ідентичність в традиційному річищі відразу стикається з низкою складнощів. Як що ідентичність є результатом ідентифікації індивіда з певною групою, то «міське співтовариство» складно, а напевно і неможливо оцінювати у якості групи. Сучасне місто, за визначенням є осередком щільної концентрації різноманітних співтовариств зі своєю культурою, структурою тощо. При цьому на думку Л. Вірта «популярна думка про «міській спосіб життя» виявляється хоча і не повною ілюзією, проте, очікуваним результатом поширення масової культури, який так і не настав» [2; С. 93.] Сучасні урбаністичні дослідження показують, що місто характеризується більш ніж одним способом життя. Внаслідок стрімкого поширення інформаційних і комунікаційних технологій міські співтовариства все більше замикаються «в собі», вибудовуючи кордони між собою та іншими.

Очевидною ознакою соціально-замкнених міських співтовариств є їх маргінальність по відношенню до решти співтовариств міста, і міста в цілому. На цю їх ознаку роблять наголос дослідники, і за цією ознакою ці співтовариства виокремлюють пересічні мешканці міста на рівні повсякденних соціальних практик. Проте поняття «маргінальність» теж не є таким однозначним, як це здається на перший погляд. Як зауважує Г. Казакова: «В сучасному суспільстві явище маргінальності надто різноманітне і за формами свого прояву, і за соціальним середовищем, і за обсягами поширення. Воно аж ніяк не обмежено межами так званого «соціального дна». Маргінальним прошарком є і його протилежність – еліта. Більш того, в межах будь якої великої соціальної групи, що переживає глибокі соціальні трансформації, можна виокремити маргінальні прошарки, тим більш значні за обсягом, чим більш мобільним є історичний етап існування даного соціуму. Тим не менш саме «еліту» і «дно» ми вважаємо прототипами, репрезентативними для усього соціального феномена маргінальності» [3; С. 80– 81].

Феномен маргінальності Г. Казакова визначає наступним чином: «Це властивість внерастованості по відношенню до соціальної системи, що призведе до вимушеної або добровільної групової ізоляції як способу життя, наслідком чого стає соціальне виключення, соціальне відчуження і втрата соціальної ідентичності; агрегатність, що має на увазі слабкий потенціал самоорганізації і самовідтворення спільноти; девіантність с точки зору «нормативно-нормальної» більшості, ціннісно-оціночні судження (суспільна думка) якого на підставі культурно закріпленого критерію «норми/патології» незалежно від спрямованості (культурно схвалювані/що засуджуються відхилення) виступають механізмом «закріплення» маргінального статусу» [3: С. 81.].

До ознак маргінальних прошарків Г. Казакова відносить: ізоляцію і відчуження; агрегатність; об'єктивну та (або) об'єктивно-суб'єктивну девіантність [3: С.81.]. Г. Казакова підкреслює важливість дослідження категорії маргінальності саме на прикладі стратифікаційних процесів у житловій сфері, «які демонструють усю глибину її поділу на два протилежних «ідеальних типа» -«еліту» і «дно» [3: С. 81.].

Окрім маргінальності явище соціально-замкнутих міських співтовариств часто пов'язується з нетрями, як з природною умовою їх проживання в містах. Проте, достатньо чітко визначення явища «нетрі»

дано ООН у «Програмі ООН з сприяння стійкому розвитку населених пунктів». Відповідно до цього визначення нетрі являють собою житлові масиви спонтанної забудови з високою щільністю населення в міській місцевості, які складаються з ветхих, недоброякісних і невпорядкованих осель. За методикою ООН нетрями слід вважати міські райони, проживання в яких характеризується відсутністю однієї з наступних необхідних умов: чистої і придатної до вживання води; справної каналізації; достатнього житлового простору; права керувати і розпоряджатися своїм житлом. У більшості випадків нетрі пов'язані з самовільним заселенням територій і будівель (т.з. сквоттингом). Як правило, мешканці нетрів не є юридичними власниками або орендарями і не мають дозволу на використання житла або зайнятої ділянки [4; С.43-44.]. Як бачимо нетрі у своєму класичному вигляді є сьогодні ознакою лише деяких міст, переважно країн що розвиваються. Для розвинутих країн вони були притаманні у минулу добу індустріальної революції та розвитку капіталізму, що супроводжувалось стрімким зростанням чисельності мешканців міста за рахунок прибуття дешевої робочої сили з провінції, і сьогодні в цих країнах нетрі фактично зникли. Проте соціально-замкнуті міські співтовариства не лише залишаються, а й стають більш різноманітними.

Для подальших досліджень зазначеного феномену, на нашу думку необхідно сформулювати його ключові ознаки, і спираючись на них виробити критерії оцінки міських співтовариств, які дозволять оцінювати їх на предмет їх замкнутості. До їх складу слід включити наступні соціальні показники: ступень відкритості співтовариства для решти співтовариств міста; можливість та/або прагнення представників співтовариства навчатись, працювати та проводити дозвілля поза межами району свого проживання; сприйняття району та його мешканців оточуючим співтовариством (рештою міста); ступень соціальної мобільності представників співтовариства – можливість покинути район свого проживання на тривалий час, або назавжди; ставлення представників співтовариства до інших міських співтовариств (позитивне або негативне); які соціальні групи та міські співтовариства є для представників даного співтовариства референтними (нормативними чи негативними).

Така принципова схема потребує уточнення з огляду на конкретні умови практичних досліджень, але може на нашу думку слугувати загальною методологічною базою дослідження та правового визначення соціально-замкнених міських співтовариств.

Список використаних джерел

1. Мусиездов А. А. Город как культурная форма // Социологическое обозрение. 2013. Т. 12. № 3. С. 121 – 136.
2. Вирт Л. Избранные работы по социологии. Сборник переводов. М.: ИНИОН, 2005. 244 с.
3. Казакова А. Ю. Современные городские трущобы: методико-методологические проблемы изучения маргинальных слоев. // Вестник Московского университета. Сер. 18. Социология и политология. 2010. № 2. С. 80 – 90.
4. Малетин С. С. Трущобы как туристская дестинация // Вестник кемеровского государственного университета. 2015. № 2. (62). Т. 7. С. 42–46.